

מצבתו של דב בן אריה בבית העלמין בעיירה בולחוב. "פריט אמנות יפהפה" צילומים: העמותה למורשת יהדות גליציה ובוקובינה

עופר אדרת

תצבתו של דב בן אריה, שנקבר בבית העלמין בעיירה בולחוב (היום באוקראינה) באמצע המאה ה-18, יוצאת דופן. "זהו פריט אמנות יפהפה", אומר ההיסטוריון ד"ר איליה לוריא, שחוקר את יהדות רוסיה. חזית המצבה מכוסה כולה בגילופי אבן מפוֹרֵתחים של עלים וזרי פרחים, מעשה אומן בסגנון הבארוק המהודר ששלט באותה עת באמנות האירופית.

לא פחות מעניינת היא הכתובת המחורזת החקוקה על גבי המצבה באותיות מסוגננות. בין היתר נכתב בה: "תנקום, דם הנשפך כמים המורגרים ע"י זדים ארורים. פה נחו ישרים, אוי לנשוארים".

לוריא פעיל בעמותת יהדות גליציה ובוקובינה, העוסקת בחקר המורשת של היהודים שחיו שם ומתעדת מצבות בכתב עלמין יהודיים. כמי שראה לא מעט מצבות עתיקות בחייו, הוא אומר כי מדובר במקרה נדיר, שבו אירוע דרמטי מהעבר הנשכח של תושבי העיירה מונצח על גבי המצבה.

בדרך כלל, לדבריו, הכתובות על המצבות חושפות פרטים ביוגרפיים מעטים בלבד ומנוסחות באופן אחיד: שם ושם האב, תאריך פטירה, רמז למעמדו החברתי או הדתי של הנפטר וברכת המתים – "תהיה נשמתו/נשמתה צרורה בצרור החיים". נסיבות מותו של הנקבר, תולדות חייו, פרטים על משפחתו ועיסוקו נשארים ברוב המקרים מחוץ למסגרת הנו המקרה של דב (בער) בן אריה (ליב) הוא חריג. הסיפור שמתועד על המצבה מצטלב גם עם עדויות ממקורות היסטוריים, ומאפשר לשחזר אותו במלואו. "לא מדובר באדם פשוט. התארים המופלגים שנוקטת לשון הכתובת מעידים באופן חד משמעי על כך שהנפטר היה תלמיד חכם, ואם לשפוט לפי עושרה של מצבת האבן המגולפת משפחתו היתה אמידה", אומר לוריא.

בולטת במיוחדת גם הקריאה לנקמת דם והגדרת הנקבר כקדוש. שני פרטים אלה מגלים את נסיבות מותו. דב בער נרצח בידי הגוים. ואולם, על פרטי האירוע הטרגי אי אפשר ללמוד מהמצבה. גם השנה שבה אירע לא כתובה, שכן התאריך שעל גבי המצבה נמחק בחלקו. עם זאת, לדברי לוריא, "את העובדות שמצבה שותקת עליהן אפשר לעתים נדירות לשחזר ממקומות אחרים מן התקופה". במקרה הזה מדובר ברצח תלמיד חכם בקהילת בולחוב. העיירה היתה אז בתחומי הממלכה הפולנית המתפוררת. זו היתה תקופה לא קלה לתושבי מזרח פולין וליהודים במיוחד. פולין שקעה במלחמות פנימיות בלתי פוסקות, שכללו מתיחויות חברתיות ומעמדיות, יריבויות בין אוקראינים, פולנים ויהודים שהתפתחו להתנגשויות עקובות דם. כנופיות שודדים ומורדים אוקראינים (המכונים היידמקים) הטילו אימה על תושבי העיירות וקהילות יהודיות רבות נפלו קורבן לאלימות קשה מצד המתפרעים. גל האלימות נגד היהודים הגיע לשיאו ב-1768 כשכנופיות מאורגנות כבשו את העיר אומן שבמזרח המדינה ורצחו אלפים מתושביה היהודים והפולנים.

ב-13 ביולי 1759 כנופיית המונה 28 איש התנפלה על העיר בולחוב. מה שקרה אז מתואר בפרוטרוט בוירונויותיו של דב בער בירקנטל, סוֹרֵ חר יינות, למדן ופעיל ציבור, שהתגורר בעיירה במחצית השנייה של המאה ה-18. מצבתו המרשימה עדיין בולטת במרכז בית העלמין הישן. נוסף על פעילותו הכלכלית והציבורית, בירקנטל גם חטא בכתובה והשאיר אחריו מגילת זיכרונות מרתקת. חלקים של חיבור ייחודי זה פורסמו לפני מאה שנים וחלקים ממנו נשארו בכתב יד. "הוא עדיין משמש היסטוריונים כמקור לא אכזב של ידיעות על חייהם של היהודים בפולין במאה ה-18", אומר לוריא.

מהעדות שהותיר אחריו אפשר ללמוד גם על גורלו של דב בער בן אריה ליב. "באו בהשכמת הבוקר שמונה ועשרים אנשים ערלים רוסין היושבים בהרים, שודדים..." נכתב שם. "כשהאיר היום, אחר שכל אנשי המשמר שעמדו כל הלילה הלכו כ"א לביתו לישון שנת שחרית".

השודדים החלו לעבור בין הבתים כשלפתע התעורר דב בן אריה "כשמעו שהגולנים בעיר". הוא "יצא מביתו בבהלה, בלי מלבוש. רק בכור תנתו שישן בו, וחשב להימלט מידם, וברח דרך שער האחרון שכבינתו שלא ירגישו בו הגולנים", נכתב על ניסיון הבריחה שלו. ואולם, התוכנית נכשלה ובן אריה נתפס. "והנה שמה בקרוב היו עומדים כמה אנשים מגולנים על המשמר בשער האחרון... וראו את רבי בער הנ"ל שבורח הוא, ותפסו אותו בכותנתו, והוליכו אותו לשאר הגולנים".

בניסיון להציל את עצמו הוא "הבטיח ליתן להם פדיון נפשו מעות הרבה", כלומר הציע לפדות עצמו בכסף. הוא הוליך אותם עד לבית שבו ישנה אמו וקרא לה: "מאמע! מאמע! פתחי ותני המעות לפדיון נפשי". אלא שאמו, לפי המתואר, פחדה לפתוח את הדלת.

במהומה שהתפתחה במקום הוכה למוות אחד השודדים ואחרים נפצעו. "וחרה לגולנים מאוד והתאמצו להביא עצים גדולים וחוקים", כפי שמתואר. לבסוף החליט ראש הכנופיה לשרוף את הבית. אחת הנשים קרבה לשודדים וביקשה מהם לחוס על חייו של בן אריה. בתגובה היא נרצחה. "והנה אחד מהם וחסב בהגרונ שבידו גם את האישה הזאת,

פה נחו ישרים, אוי לנשוארים

אירוע דרמטי המונצח על גבי מצבה נחשב לדבר יוצא דופן בקרב יהדות רוסיה. בחזרה אל סיפורו של דב בן אריה שנרצח בעיירה בולחוב בידי שודדים אוקראינים במאה ה-18

הבימה

התיאטרון הלאומי של ישראל

מנכ"ל: נעם סמל | מנהל אמנותי: משה קפטן

"לא נפסיק לשיר" מופע הצדעה לחתן פרס ישראל המלחין דובי זלצר במלאת לו 90

ציור עממי מהמאה ה-19 מאת אמן בלתי ידוע. היידמקים תולים יהודי בעקביו

יום שישי, 15.10.21, שני מופעים
בשעה 11:00 ובשעה 13:30 באולם רובינא

במעמד שר התרבות והספורט מר חילי טרופר
דברי ברכה: שגריר ישראל ברומניה מר דוד סרנגה
עורך ומנחה: יואב גינאי (גל"צ)
מעבד ומנהל מוסיקלי: גיורא ליננברג

בהשתתפות: רבקה מיכאלי, טוביה צפיר, שלומית אהרון,
יהודה אליאס, חדוה עמרני, דפנה דקל, שי אברמסון, גלית גיאת,
ניצה שאול, עינת שרוף, אלון אופיר, טל סונדק, אורי בנאי,
טל מוסרי, רונית אפל, שירן הוברמן, אור משיח, ניל משען,
עודד סנדטש וגל גולדשטיין

מבצע מיוחד לקוראי הארץ
כרטיס ב- 89 ₪ בלבד
מקומות בעליה | קוד הטבה: קוד 10195

שישי תרבות

בלעדי
בהבימה

עם העיתונאי
עודד בן עמי חדשות 12
בוקר של ראיונות, אקטואליה,
תרבות ופנאי

יום שישי 15.10.21 ב- 11:00 חדש!

בהשתתפות:
גדעון סער (שר המשפטים ויו"ר "תקוה חדשה"),
פרופ' ג'וני גרשוני (אימונולוג וחוקר וירוסים, אוני' תל אביב),
משה קפטן והשחקנים: יגאל שדה, אלכס קרול, מאי מלר,
מיקי פלג רוטשטיין בקטעים מההצגה המוסיקלית "מצדה 1942"

מבצע מיוחד לקוראי הארץ
כרטיס ב- 55 ₪ בלבד
קוד הטבה: קוד 10195

מנו"י הבימה נהנים יותר
לרכישת מנוי + הטבה: 1800-22-41-61
לכרטיסים: 03-6295555 | במייל: tel1@habima.org.il

ומתה מיד באותו מקום", נכתב. "השוודדים הציתו את בתי היהודים וב-
שריפה שהתפתחה נשרף חלק גדול של העיר", מוסיף לוריא.
בן אריה נפצע אנוש ומת מפצעיו תוך זמן קצר. "היה בו כוח לסחוב
עצמו מלפני הבית עד לרחוב עיר, ומת שמה ויצאה נשמתו בקדושה וב-
טהרה", נכתב. "והביאו את גופו לבית הכנסת הקדוש והניחוהו על שול-
חן הגדול שהיה אז עומד לפני פתח בית הכנסת". כתמי דמו של דב נותרו
שם יותר מ-30 שנה לאחר מכן, נכתב.

דב בן אריה, שתואר כ"קדוש, רבני, תורני", היה דמות בולטת
בקהילת בולחוב. הוא נשבה ונרצח בידי השוודדים האוקראינים ב-13
ביוני 1759. האירוע הקשה גרם לאבל כבד בקרב יהודי העיר. "עדות בלי-
תי שגרתית מזיכרונותיו של בן התקופה מגוללת סיפור מרתק וטרגי
שמסתתר מאחורי כתובת לקונגה על גבי המצבה", מסכם לור-
ריא. "אינן לנו ספק שתגלית זו היא רק אחת מני רבות שעוד מצפות לחור-
קרים בבתי עלמין יהודיים בגליציה".

לדברי ההיסטוריון ד"ר איליה לוריא, בדרך כלל הכתובות על
המצבות חושפות פרטים ביוגרפיים מעטים בלבד ומנוסחות
באופן אחיד: שם ושם האב, תאריך פטירה, רמז למעמדו
החברתי או הדתי של הנפטר וברכת המתים

אמו של ש"י עגנון

ציור פולני מהמאה ה-19 של הטבח באומן

אין זה המקרה הראשון שבו מצבה שמאותרת בידי עמותת יהדות
גליציה ובקובינה מעוררת עניין. ב-2018 איתרו מתנדביה בבית העלמין
בבוז'אץ את מצבתה של אסתר צ'צ'קס, אמו של הסופר חתן פרס נובל
ש"י עגנון, שמתה ב-1909. גם עליה היה כיתוב יוצא דופן – פיוט ארוך
ואקרוסטיכון: "ארבעים ושלוש ימי שנותיה, ספדו וקוננו לימי עלומיה,
תמימה היתה וכה וישרה, רבה חן ויעלה תפארה, בארה צדקה דרכה
נתיבה, רחמה נפשות ברוח נדיבה, ילדיה חנכה בכשרון תבונה, הוריה
אהבה תורה ואמונה, ותהי עקרת הבית כהלכה, דלים חננה אביונים תמ-
כה, הלא לעד זכרה לברכה".

בבולחוב אין כיום יהודים. הקהילה היהודית היתה קיימת שם מאז
נוסדה העיר במאה ה-17. אנשיה התפרנסו ממגוון מקצועות, בהם שיווק
מלח ממכרות הסביבה, הכנת יין שיכר ומכירתו, וייבוא תבלינים וינות
מהונגריה ומהאימפריה העותמנית. במאה ה-19 וה-20 הוקמו בעיר מפ-
עלים לעיבוד עורות, לגפרורים, לפקקים ולחביות וכן בית דפוס – כר-
לם בבעלות יהודית.

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה היו בעיר כ-4,000 יהודים שהיוו
מרבית האוכלוסייה. רובם נרצחו בשואה. רק 45 מיהודי העיר שבו אליה
אחרי המלחמה, אך גם הם עזבו תוך זמן קצר. הסובייטים הפכו בהמשך
את בית הכנסת הגדול למחסן. כיום המצבות ובית הכנסת, שאינן פעיל,
הם שרידיה האחרונים של הקהילה.